In de voetsporen van pater Zef Smeets S.V.D.

* 09-11-1920 Schin op Geul, † 25-09-2006 RS Lela (Ledalero), Flores, Indonesië

Huub en Pascalle Hamers

Inleiding

Afgelopen zomer hebben wij – met de bedoeling avontuur, natuur en cultuur te combineren – een trektocht gemaakt door Flores. Ter herinnering voor oudere generaties, Flores hoort thuis in het op school geleerde rijtje Bali, Lombok, Sumbawa, Sumba, Flores en Timor, de kleine Sunda eilanden. Na de koloniale periode en de hierop volgende Indonesische onafhankelijkheid wordt deze eilandenreeks nu 'Nusa Tenggare' genoemd; behalve het toeristische eiland Bali zijn deze grotendeels onbekend bij een breed publiek.

Samengevat, Flores is één van de meest ongerepte eilanden in Indonesië. Een vruchtbaar tropisch eiland met een opvallend gevarieerde natuur met mooie stranden. Het eiland is bergachtig met een ruig binnenland bestaande

Indonesië, eiland Flores; lxb: 350 x 50 km; 1,5 miljoen inwoners, waarvan 85% katholieken

uit diepe en steile dalen. Het is duidelijk te merken dat Flores in een actieve zone ligt met 14 vulkanen en regelmatig opgeschrikt wordt door aardbevingen. Zo werd de oostelijke regio in 1992, de baai van Maumere, getroffen door een aardbeving van 6.8 op de schaal van Richter. De hierop volgende tsunami (vloedgolf), met hoogtes variërend van 4 tot 25 meter, kostte vele mensenlevens en vernielde in de regio vrijwel alle huizen en koraalriffen.
Toerisme is onontwikkeld en onbekend; de bekendste attractie op Flores is Kelimutu, drie gekleurde kratermeren die regelmatig van kleur veranderen. In de regio Cancar vind je rijstvelden; niet in de bekende terrassen, maar aangelegd in de vorm van spinnenwebben. In het westen, in de buurt van Labuan Bajo, zijn nog ongerepte duiklocaties en natuurlijk de naburige eilanden Rinca en Komodo met de prehistorische komodovaranen. Opmerkelijk en in tegenstelling tot het overwegend islamitisch Indonesië is Flores voor het overgrote deel katholiek; paus Johannes Paulus II bezocht het eiland in 1989.

Geschiedenis

De Portugezen en Spanjaarden waren de eerste Europeanen die zich halverwege de zestiende eeuw vestigden op het eiland. In 1613 werden de Portugezen uit Flores en omringende gebieden verjaagd door de VOC en zo verkregen zij het monopolie in de specerijenhandel. Nederlandse Jezuïeten namen het missiewerk over en vestigden posten in Maumere en Sikka. In de jaren twintig van de vorige eeuw trokken de missionarissen door de nauwelijks begaanbare en geïsoleerde bergen in het westen. Het Portugese en Nederlandse missiewerk heeft zijn vruchten afgeworpen; in bijna elk dorp staat tegenwoordig een christelijke kerk. Het eerste archeologisch onderzoek werd uitgevoerd door de paters Willems en Verhoeven; zij vonden resten van prehistorische miniolifanten en stenen werktuigen van 800.000 jaar oud. In 2003 werden in een kalksteengrot nabij Liang Bu – ingericht als een schoollokaal – de resten van 8 skeletten en een schedel van de Homo Floresiensis gevonden, ongeveer 18.000

jaar oud. Opmerkelijk is het postuur: deze mensensoort werd niet groter dan één meter en is waarschijnlijk een ondersoort van de moderne mens.

Pater Jos (Zef) Smeets S.V.D.

Tijdens de voorbereidingen komen de herinneringen uit mijn jeugd bovendrijven aan verhalen over hem gehoord tijdens kerkdiensten, lezingen door missionarissen op verlof en via krantenartikelen. Verder zijn veel van zijn brieven aan ouders en broers en zussen teruggevonden. Zelfs een dagboek van zijn eerste reis naar China is bewaard gebleven en geeft de lezer een gedetailleerde inkijk aan gebeurtenissen in de tijdgeest van toen.

Passage uit het dagboek over de reis naar China, 27 november 1947:

> *Met z'n vieren, mijn broer Pierre en zusters Mia en Carolien naar het station in Schin op Geul gegaan. Het afscheid thuis was nog meegevallen. Met de zegen van Vader en Moeder mocht ik vertrekken, en dat laatste kruisje heeft me echt ontroerd en goed gedaan, en is een van de schoonste herinneringen aan deze dag. Nog een paar stevige handdrukken, en langzaam schoof de trein vooruit, en zag ik mijn geboortedorp in de diepte voorbij schuiven, tot de bomen alles aan het gezicht onttrokken.*

Joseph Stephanus Smeets, geboren als zoon van Henricus Smeets en Maria Smeets. Zef Smeets wist al vroeg dat hij missionaris wilde worden. Op 8 september 1940 begon zijn noviciaat (proeftijd die men moet ondergaan alvorens in een klooster te worden opgenomen) in het missiehuis St. Willibrordus te Uden. Vervolgens legt hij op 8 september 1942 hier zijn eerste geloften af. Na de oorlog rondt hij zijn theologiestudie af in Teteringen en wordt hij op 18 augustus 1946 door mgr. Hopmans tot priester gewijd.

Passage uit het dagboek over de reis naar China, 27 november 1947:

> *Ik stapte in de trein en pakte mijn brevier. Moeizaam trekt het armoedig nauwelijks verwarmde treintje aan, en heel heel langzaam gaat het over de Maasbrug. Wat is Maastricht van hieraf mooi, met al zijn torens en bruggen. Langs de nog gedeeltelijk vernielde fabrieken en huizenrijen naderen we langzaam de Belgische grens. In Lanaken moeten we de trein weer verlaten voor een korte controle vanwege de Belgen.*

Ex-Amerikaans marineschip, in 1947 omgebouwd tot vrachtschip "S.S. Molenkerk"

De reis naar Hongkong werd ondernomen met een in 1945 gebouwd Amerikaans marineschip, de "Rensselaer Victory". Na de oorlog werd dit schip in 1947 omgebouwd tot een Hollands vrachtschip met 10.000 ton vrachtcapaciteit, en omgedoopt tot de "S.S. Molenkerk". Op het achterschip bevinden zich een viertal eenvoudige 4-persoons hutten, geschikt voor betalende passagiers met bestemming het Verre Oosten.

Passage uit het dagboek over de reis naar China, 5 december 1947:

> *Met een sprong ben ik het bed uit, wankel even, wegens de ongewone beweeglijkheid van de vloer en hobbel naar de patrijspoort. Werkelijk het ziet er echter erger uit dan dat ik gedacht had. De boot wiegt van links naar rechts, helt bijna duizelingwekkend over, en dan zwiept het zeewater tussen de nauwe openingen van de reling door, vangt wind en zwiert uit over het dek tot het als een klaterende regenvlaag dwars over het schip tegen de patrijspoort klettert. Het is etenstijd maar ik moet me eerst even opknappen. Wankelend vind ik door het nauwe gangetje mijn weg naar de wasgelegenheid. Ik kijk vanmorgen niet zo nauw op mijn toilet, en ben in een minuut of 5 klaar. In het kleine eetzaaltje is één medepassagier. Heel de rest is na een eerste poging weer in bed verdwenen. Veel eetlust heb ik niet, maar kom, ik moet toch wat eten. Ik neem pap, een kostje waar ik nu helemaal niets voor voel, vreemd want anders vond ik ze heerlijk. Het volgende gerecht komt aanrukken, een schaal vette bokkingen. Ik heb ze nog niet gezien of die vreselijke vet geur, die op dat moment onuitstaanbaar is zit in mijn neus, en meteen weet ik wat me te doen staat. Ik ga terug naar mijn bed gekleed en wel om te bekomen van schrik. Maar ook hier dringt die akelige deining tot me door en dan is er geen houden meer aan. Ik moet eruit, en heb mijn eerste offer aan zee gebracht…*

Het reisschema van de ongeveer twee maanden durende reis met het vrachtschip S.S. Molenkerk was als volgt:

Vertrek

- Haven van Antwerpen
- Golf van Biskaye (kust Frankrijk)
- Kaap Gibraltar (doorgang naar de Middellandse zee)
- Genua, Italië (nieuwe lading aan boord)
- Straat van Messina (nauwe doorgang tussen Italië en Sicilië)
- Langs de kust van Kreta, Griekenland de Middellandse Zee overstekend richting Egypte
- Port Said, Egypte en via het Suezkanaal naar de Rode Zee
- Via Kaap Guardafui, Somalië naar de Indische Oceaan
- Colombo, Ceylon (huidige Sri Lanka, Zuid-India)
- Singapore (via de Straat van Malakka tussen Maleisië en Sumatra)
- Manilla, Filippijnen
- Hong Kong (China)

Aankomst

Passage uit het dagboek over de reis naar China, 12 december 1947:

Als 's morgens ons wekkertje afloopt, voelen we meteen dat er iets bijzonders is. We liggen stil, ik hoor de schroef niet meer en we kunnen dus weer mislezen. We zijn in Genua, reeds heel in de vroegte kwamen er een stel bootjes langszij, met handige handelaars. Ze wilden vooral sigaretten van ons kopen. Aan land wordt je algauw bestormd door kinderen en bedelaars. Zelfs een zuster staat aan de kade en bedelt om etenswaar, een teken van grote armoede van dit door de oorlog zwaar getroffen land. De drie stukken chocolade, onaangeroerd in mijn tas hebben er toen aan moeten geloven. Opeens verschijnen er 2 paters, het zijn Lazaristen die in Genua een klooster hebben, prachtig tegen een berg omhoog gebouwd gelegen. Meer hoger gelegen, omgeven door tuinen met palmen lagen de paleizen en villa's, een scherpe tegenstelling met de armoedige oude woonkasten beneden. De winkels zijn goed voorzien en niets is op de bon, maar alles is vreselijk duur. Zo keek ik nog naar een regenjas de laagste prijs die ik zag was 18-20.000 lire, gunstig berekend 100 tot 120 gulden, onbetaalbaar voor ons. Een behoorlijke gabardine jas kost nog meer…

De hoog in de bergen gelegen kerk van het St. Paulusseminarie te Ledalero (Flores) met links de beeltenis van pater Jozef Freinademetz (de eerste uitgezonden missionaris van de S.V.D.) en de rechts de beeltenis van pater Arnold Janssen (oprichter van de S.V.D.)

Passage uit het dagboek over de reis naar China, 25 december 1947:

Vanmorgen zijn we aangekomen in de beroemde kookketel van de Rode Zee. Het is wel een erg sobere Kerstmis geweest dit jaar. Maar toch is het niet helemaal ongemerkt voorbijgegaan, ook al omdat het zo moeilijk is Kerstmis te vieren met bijna niets dan ongelovige of Protestantse matrozen. Maar 's middags kwamen ze zelf vragen of wij 'het kindje niet gingen wiegen'. Dit zal wel een protestantse uitdrukking zijn. Maar als ik die ruwe matrozen hier zag bij de H. Mis met hun verwonderde bijna ongelovige ogen moest ik van zelf denken aan hen die het eerst van Jezus geboorte vernamen, de herders op de velden van Bethlehem. O, ze zijn wel ruw en ze draaien er geen doekjes om als ze ergens hun mening over zeggen, maar toch voel je door de kern van goedheid en goedwillen, die je bij zo ontzettend veel mensen tevergeefs zult zoeken, naar de schijnheiligheid en ogendienarij zo duidelijk aan te voelen is. Na de mis werd er bescheiden op de deur geklopt, of we nog even wilden opstaan, de matrozen wilden graag nog een liedje voor ons zingen. Dat hadden we niet verwacht. Buiten staat een groepje van een man of tien tegen de reling geleund en als we er allemaal zijn zetten ze Stille Nacht in. Het zijn niet allemaal beste zangers en de woorden zijn maar bijzaak, maar we genieten van de eenvoud van deze ruwe bonken, hangend langs de reling, met de grootste ernst dit lied doen horen. Waren ook zo de herders niet…?

Arnold Janssen (1837-1909), een van oorsprong Duitse priester, was de oprichter van onder andere de congregatie de Gemeenschap van het Goddelijk Woord (Societas Verbi Divini, S.V.D.). Vanwege de antikerkelijke wetten van de regering-Bismarck stak hij bij zijn geboorteregio Goch-Niederrhein de grens en vestigde zich in Steyl, het moederhuis van de S.V.D. Hij had een vooruitziende blik en wilde dat zijn missionarissen zich helemaal inleefden en integreerden in de cultuur waarin ze gingen werken. De slagzin van de S.V.D.'ers luidt dan ook "Vele gezichten een hart", verwijzend naar het ideaal van Janssen om wereldwijd het evangelie te verkondigen. Als de gebezigde liturgie bij ons ook zo pluriform zou zijn, dan zouden waarschijnlijk veel meer mensen zich daartoe aangesproken voelen. Vanwege zijn grote betekenis en verdiensten voor de wereldkerk werd Arnold Jansen samen met Jozef Freinademetz op 19 oktober 1975 door paus Paulus VI zalig verklaard. Op 5 oktober 2003 werd Arnold Jansen door paus Johannes Paulus II heilig verklaard. De kerk viert zijn gedachtenis op 15 januari.

In het nabijgelegen Wahlwiller bevindt zich sinds 1980 het 'Arnold Jansen Klooster' van de missiecongregatie van de Dienaressen van de Heilige Geest, een congregatie eveneens oorspronkelijk gesticht door Arnold Jansen.

Passage uit het dagboek over de reis naar China, januari 1948:

Aankomst in Hongkong, de oliehaven ligt een eind buiten de stad, alle plaatsen aan de kade zijn bezet, de sloep brengt ons aan land. We rekenen er echter mee dat we later de gelegenheid krijgen om de stad zelf te bezichtigen, en voorlopig interesseert ons veel meer het gewone leven van de mensen hier in de tropen. Het is een totaal andere wereld waarin we beland zijn. Hier maken we voor het eerst kennis met de bananenbomen, cocos, palmen en een massa interessantigheden meer. We wandelen door de stille straatjes, de zon brandt heet en onbarmhartig maar we genieten van het nieuwe en vreemds dat zich hier zo gewoon en natuurlijk voor onze ogen ontrolt. De Chinezen vormen het overgrote deel van de stadsbevolking. Direct kun je zien dat de Chinezen de Joden van het Oosten zijn. Ieder huis is een winkel maar geen haar van ons hoofd

denkt er aan om hier wat van te kopen. Alles ligt buiten uitgestald, zonder enige beschutting tegen het straathof, insecten, de reuk die er in de straat hangt is van dien aard dat onze afkeer het bijna niet zou winnen van onze nieuwsgierigheid. Dan na een minuut of 10 staan we plotseling voor een kerkgebouw. De beelden rondom het H. Hart en de H. Theresia verraden ons al dat het een katholieke kerk moet zijn. Onze gastheer spreekt buitengewoon Engels en presenteert een doosje sigaren, waarachtig het zijn echte Karel I…

Het afgelegen bergdorp Wea Rebo met traditionele dorpshuizen, waarin vijf gezinnen per huis wonen

In China aangekomen volgde Jozef Smeets vanaf Pasen de Chinese taalschool in Peking, maar al begin november 1948 moesten hij en zijn medestudenten hun cursus onderbreken, omdat het er door de uitgebroken burgeroorlog en de oprukkende communisten te gevaarlijk werd. Na diverse omzwervingen werd hij uiteindelijk benoemd voor het eiland Flores-Indonesië, met als standplaats Detukeli. Heel zijn missionarisleven zou hij in het Lio-gebied blijven werken als zielzorger, voornamelijk verantwoordelijk voor de verkondiging van het evangelie, verdere geloofsverdieping en het doorgeven van kennis aan opvolgers en inwoners. Door zijn betrokkenheid en gedrevenheid als mens bouwde hij daarnaast in de parochies diverse kerken, bruggen, scholen en slaaphuizen voor leerlingen die van heinde en verre moesten komen. Verder besteedde hij veel aandacht aan gezondheidszorg, onderwijs en opleiding, en leerde hij de mensen efficiënter groente en andere landbouwgewassen te kweken, in plaats van alleen te denken aan de dag van morgen, en zorgen voor de eerste en eigen levensbehoeften, de levensstandaard te verhogen door meer marktgericht te werken. Voornamelijk door de lokale bevolking te leren vooruit te denken, samen te werken en aandacht te vragen voor schaalvergroting in plaats van de traditionele en versnipperde aanpak.

Passage uit weekblad Het Land van Valkenburg, 9 juni 1977: J. Smeets na 16 jaar voor het eerst op verlof in zijn geboortedorp:

Sinds 3 jaar ben ik werkzaam als pastoor in centraal Flores: Djopu. In het centrum bevindt zich een grote kerk, een ruime oude pastorie, een ziekenhuisje met een eigen arts met ongeveer 4000 inwoners. De rest van de 12000 parochianen wonen verder verwijderd, te ver om in het centrum te kerken en dus moeten we hen zoveel mogelijk eens per maand op onze dienstreizen zien te bereiken. Hierbij zijn we praktisch uitsluitend aangewezen op onze paarden of we gaan te voet. Het is wel niet meer zo dat de mensen er met bosjes van honger moeten omkomen, maar de levensstandaard zou gemakkelijk verhoogd kunnen worden als men meer gebruik maakte van de aanwezige mogelijkheden. Het is voor de mensen echter uitermate moeilijk hun vaste gewoonten en arbeidsmethoden op te geven voor iets nieuws, waarvan het nut in hun ogen nog lang niet bewezen is. Dit vasthouden aan traditie wordt nog versterkt door het grote gezag van ouderen, die de jongere generatie maar weining ruimte gunnen tot vernieuwen.

Ruim zestig jaar later na zijn eerste aankomst op Flores, een groot aantal verschillende standplaatsen en een grote verscheidenheid aan werkzaamheden, overleed pater Zef Smeets in het ziekenhuis van Lela en werd begraven op de begraafplaats van St. Paulus Seminarie te Ledalero. Ledalero – letterlijk: daar waar de zon schijnt – bevindt zich op 25 km van Maumere, eenzaam en hoog gelegen met een prachtig uitzicht, ondermeer op de vulkaan Gunung Egun.

Begraafplaats van het St. Paulusseminarie te Ledalero (Flores) met uitzicht op de vulkaan Gunung Egun. Pater Smeets ligt begraven op de eerste rij, het eerste graf rechts beneden

Grafsteen van pater Jozef Smeets op de begraafplaats van het St. Paulusseminarie te Ledalero (Flores)

Na ons bezoek aan het kerkhof troffen we op het terrein van het seminarie in het naastgelegen rusthuis “Biara Semion” de 90-jarige pater Joep Boumans uit Kerkrade. U kunt zich voorstellen dat een dergelijk onaangekondigd en onverwacht bezoek van streekgenoten al snel uitmondt in uitbundigheid. Wij waren onder de indruk en zijn nog steeds getroffen door zijn innerlijke rust, uitstralend enthousiasme en tevredenheid, ondanks zijn enigszins aflatende gezondheid. De omstandigheden zijn primitief, zijn woon-werkkamer bestaat uit een bureau, boekenkast, bed en mandie en is niet groter dan 15 m^2. Daarnaast is er een kleine patio met tuin, keukentje en kapel; meer hebben hij en zijn twee medebewoners ook niet nodig. Zijn prachtige verhalen en anekdotes doen ons wegdromen naar vervlogen tijden van weleer; nee, er komen geen missionarissen meer vanuit Europa, het is nu zelfs omgedraaid. Opeens herinnert hij zich dat hij tijdens zijn opleiding in Uden ‘engelbewaarder’, zeg maar mentor, was van eerstejaars student Zef Smeets, en haalt uit de grote hutkoffer met opschrift “P.J. Boumans S.V.D., Hokeng Flotim” in de hoek van zijn kamer een map met talloze teksten, gedichten, tekeningen, Sinterklaasverhalen van de hand van zijn vriend pater Zef Smeets. “Heb ik gered voor het nageslacht.” Vervolgens zegt hij: “Neem maar mee voor zijn familie in Nederland.” Het afscheid valt zwaar, maar we krijgen zonder te vragen de zegen voor een goede reis.

Pater Joep Boumans in het rusthuis “Biara Semion”

Een andere markante persoon, de 91-jarige pater Jan van Roosmalen, die we na enig aandringen mochten bezoeken in het katholieke ziekenhuis van Cancar, vertelt enthousiast over zijn verleden en werk als onder andere docent exacte vakken. Verbaasd was ik over zijn brede kennis over chemie, natuurkunde en wiskunde, en ondanks zijn leeftijd is hij de ontwikkelingen op de voet blijven volgen.

Deze rondreis en de vele gesprekken met lokale inwoners, in de prachtige en nog steeds veelal authentieke dorpen, leren ons dat er nog steeds zeer veel waardering is voor het werk van de missionarissen. Ondanks de vaak armoedige en primitieve omstandigheden werden we steevast gastvrij ontvangen en werd respectvol en dankbaar verwezen naar de hulp die men ontving van de missionarissen voor de ontwikkeling van hun eiland. Vooral het erkennen en respecteren van hun traditionele, op animisme gebaseerde, leefwijze en gebruiken heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Een voorbeeld voor de huidige, door culturele verschillen vaak zeer verdeelde, westerse maatschappij!